

BIOSTRAVA
VEGETARIÁNSTVÍ
VEGANSTVÍ
FRUTARIÁNSTVÍ

Karen
Duveová

Jíst slušně

*Přemýšlejme
o tom, co jíme*

DOKOŘÁN

Karen
Duveová
Jíst slušně

*Přemýšlejme
o tom, co jíme*

DOKOŘÁN

Karen Duveová
Jíst slušně
Přemýšlejme o tom, co jíme

© 2011 by Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH & Co. KG,
Cologne/Germany
Translation © Světlana Kotyková, 2013

Originally published in German under the title
„Anständig essen. Ein Selbstversuch“ by Karen Duve.
First published under the imprint Galiani Berlin.

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být
rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího
písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).
Z německého originálu *Anständig essen. Ein Selbstversuch*
vydaného nakladatelstvím Galiani Berlin
Přeložila Světlana Kotyková.
Redakce Klára Soukupová.

Grafická úprava, obálka a sazba Jindřich Hoch,
www.sandstudios.cz.

Konverze do elektronické verze Marek Pečenka a David Greguš.
V roce 2013 vydalo nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9,
Praha 5, dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz.

(pdf – 599. publikace, 105. elektronická;
epub – 600. publikace, 106. elektronická;
mobi – 601. publikace, 107. elektronická).

ISBN 978-80-7363-557-2 (pdf)
ISBN 978-80-7363-558-9 (epub)
ISBN 978-80-7363-559-6 (mobi)

Obsah

Kapitola 1: Prosinec 2009	9
Kapitola 2: Leden – všechno jen bio	23
Kapitola 3: Rodinné vazby	45
Kapitola 4: Únor – dál a dál jen bio	54
Kapitola 5: Soucit – bez citu	70
Kapitola 6: Březen – jsem vegetariánka	79
Kapitola 7: Duben – jsem stále vegetariánka	98
Kapitola 8: Květen – veganský	112
Kapitola 9: Červen – veganštější	128
Kapitola 10: Zaoštreo na mléko	147
Kapitola 11: Červenec – ještě veganštější	157
Kapitola 12: Srpen – nejveganštější	173
Kapitola 13: Zářít – frutariánské	199
Kapitola 14: We Are The Champions	219
Kapitola 15: Říjen – frutariánský	227
Kapitola 16: Listopad – a co dál?	243
Seznam použité literatury	253
Rejstřík	259

KAPITOLA 1

PROSINEC 2009

„Nedosáhl jsem ničeho. Co zmůžete jedním filmem,
když se nic nezměnilo ani po Černobylu?“

(Horst Stern)

Toho dne, kdy jsem se rozhodla, že se stanu lepším člověkem, jsem ráno stála v supermarketu Rewe a držela v ruce placatou krabici s nápisem „Kuře na grilu“. Tento výrobek jsem si kupovala ráda a často, jednak mi chutnal a jednak byl cenově výhodný a jednoduchý na přípravu. Díky přiložené hliníkové misce si ani neušpiníte pánev. Stačí otevřít troubu, rychle s tím dovnitř, nastavit na 180 stupňů a za hodinu máte na talíři křupavé a prskající maso. Než jsem však stačila položit krabici do nákupního vozíku, přihnala se ke mně z nitra obchodu Jiminy Cvrčková a vytrhla mi ji z rukou. Jiminy Cvrčková se vlastně jmenuje Kerstin a před půl rokem se zabydlela v jednom pokoji v mém braniborském domě. Na oplátku smím zase já užívat její byt v berlínském Kreuzbergu. V tomto okamžiku na sebe narazily dva světy. Kerstin se totiž stravovala převážně vegetariánsky a většinu potravin nakupovala v bioobchodech. A cítila povinnost komentovat mé stravovací návyky. Proto jsem ji také přejmenovala na Jiminy Cvrčkovou, podle kreslené postavičky z Disneyho filmové verze Pinocchia. Když víla vdechla Pinocchioví život, neměl zpočátku vůbec žádné svědomí. Proto se k němu připojil cvrček, aby ho doprovázel a svým káráním mu v otázkách svědomí pomáhal. Disneyho cvrček-svědomí nosí cylindr, dlouhý plášť, vestičku, košili s tuhým stojáčkem, pumpky, šátek okolo krku, kamaše a přes ruku má přehozený stažený deštník.

„Jak můžeš kupovat tohle utýrané maso?“ zařvala na mě Jiminy. „Víš přece moc dobře, jak s těmi kuřaty zacházejí.“

Někde v dáli, na okraji svého svědomí jsem tušila, že podmínky, ve kterých toto kuře strávilo celý svůj život, nebyly zrovna radostné. To jsem připustila.

„Čím výhodnější cena, tím horší podmínky. Jednoduché počty,“ dodala Jiminy a spořádaně vrátila kuře na grilu zpátky do mrazicího boxu. Zapíchla prst do cenovky nalepené na kraji mrazicího boxu.

„Už podle ceny 2,99 eur za celé kuře si můžeš představit tu bezohlednou krutost.“

Před mým vnitřním zrakem začaly problikávat záběry z televizního dokumentu programu ZDF, který běžel jednou pozdě v noci. Odrostlá kuřata s holými krky, po tisících natlačena v těsném prostoru, kuřata s napůl amputovanými zobáky a se zlomenýma nohama, kuřata, která umírala na podlaze pokryté krustou z trusu, zatímco ostatní kuřata po nich dupala sem a tam. Představa, co všechno se muselo stát, než se anonymní kus masa ocitl v hliníkové misce, mě stála hodně vůle a přemáhání. Takové představy mě vůbec netěšily, a to především proto, že v závěru tohoto duchovního úsilí mi nezbývalo nic jiného, než se kuřecího masa na grilu vzdát.

Brzy odpoledne toho dne, kdy jsem se rozhodla, že se stanu lepším člověkem, jsem seděla před televizí, jedla bezmasé kari, které nám Jiminy Cvrčková uvařila – musím dodat, že nebylo špatné – poslouchala jsem její výtky ohledně mých zvyklostí a ptala se sama sebe: byl to skutečně dobrý nápad, že jsem jí přenechala ten pokoj? Vedle křesla ležel můj buldok Bulli, který onemocněl rakovinou, a vrhal na mě zklamané pohledy. Za normálních okolností by mi teď asistoval při konzumaci kuřecího masa na grilu. V poledne na programu NDR právě dávali typickou předvánoční předehru – film o tradičním chovateli hus z Dolního Saska, který je chová ještě postaru a nechává je pást na louce. Televizní nebe bylo jarně modré, kvetly třešně a husy se snaživě kolébaly,

kejhalý a uštipovaly čerstvou trávou. Moderátorka neskrývala své nadšení a slovo šťastný – šťastné husy, šťastná zvířata, maso pocházející ze šťastných hus – padlo hned třikrát.

„Jestli musíš mít na Vánoce bezpodmínečně zase husu, můžeš si ji objednat z šetrného chovu,“ navrhla mi Jiminy smířlivě.

„Jak jsi přišla na to, že se mají dobře?“ jedovatě jsem odsekla. „Ty přece nejsou šťastné, ty jsou teď všechny mrtvé.“

A připojila jsem ještě morální poučení. Kdo by si nechal rád rozkazovat. Ukázala jsem na televizor: „Moc velké hejno,“ řekla jsem, i když jsem neměla ani tušení, jak velké má být ideální hejno hus. „Myslíš, že jsou spokojené v takovéhle tlačenici? A vidíš někde vodu? To jsou husy, panebože! Husy! Jsou to vodní ptáci, nemají plovací blány, aby poskakovaly v trávě, chtějí plavat.“

Jiminy se rozpačitě zadívala na obrazovku. Opřela jsem se v křesle. Uzemnit někoho, kdo má nad vámi morální převahu, to potěší.

„Mimochodem, připadá mi zcela nepravděpodobné, že by některá z nich kdy viděla svoji mámu,“ dodala jsem ještě. „Všechny jsou z inkubátoru. Jsou to sirotci. Vyděšené a dezorientované spatřily žárovku světa, ne svoji mámu, která by je uklidnila svým štěbetáním. Široko daleko jen stovky dalších sirotků a žádná voda, aby mohly plavat.“

„Bude asi mnohem lepší, když si uděláš vegetariánské Vánoce,“ řekla Jiminy. Odpověděla jsem jí nesrozumitelným zavrčením.

Večer toho dne, kdy jsem se rozhodla, že se stanu lepším člověkem, jsem stále ještě seděla před televizí. Jiminy odjela do Berlína na party, a já jsem se tudíž nemusela obávat žádné kritiky. Vedle mě stále sklenice ledové Coca-Coly, Bulli si pochutnával na rozmočených granulích a v televizi běžela britská komedie *Notting Hill*. Hugh Grant, respektive hlavního hrdinu, kterého Hugh Grant ztvárnil, opustila žena jeho srdce (Julia Robertsová) a jeho přátelé se ho postupně snažili dát dohromady se třemi různými ženami. Pro tuto část filmu si autor scénáře nenaplánoval moc

času – zhruba dvě minuty. Vyvstal tedy problém, jak tu kterou ženu charakterizovat během několika vteřin takovým způsobem, aby bylo každému jasné, že pro našeho hrdinu nepřipadá v úvahu. U ženy číslo dvě to scenárista vyřešil takto: žena s potrhlými copy sedí u stolu, hrdina jí nabídne „sluku na víně“, žena ale odpoví: „Ne, děkuji, jsem frutariánka.“

Hugh Grant: „Oh... co je to frutariánka, Keziah?“

„No, víš, my frutariáni věříme, že ovoce a zelenina mají duši, a proto jejich vaření odmítáme jako kruté a bezcitné. Jíme jen ty, které samy spadnou ze stromu nebo z keře, jen pak jsou totiž definitivně mrtvé.“

„Ach, jasně... tak je to tedy... takže tyhle mrkve tady...“

„... byly zavražděny! Jo.“

„Vážně? Zavražděny... ubohé mrkve, to je, ehm, vskutku bestialní.“

To mě tedy moc pobavilo. Samozřejmě vůbec nepřipadalo v úvahu, že by se ležérní Hugh Grant dal dohromady s takovou asketickou sucharkou, tady bych se s autorem scénáře shodla.

Sice jsem se smála, ale přepadl mě pocit podivné stísněnosti. Popravdě řečeno jsem vůbec netušila, jak se taková frutariánka živí. Hned jak se Hugh Grant a Julia Robertsová zase sešli, sedla jsem si ke svému počítači a začala jsem na internetu pátrat po informacích. Aha, frutarián jí jen části rostlin, které se dají oddělit, aniž by zničil celou rostlinu. Většinou plody. Jablko se dá sníst aniž bychom poranili rostlinu, tedy jabloň. U salátu to nejde, u kořenové zeleniny a brambor také ne. Ořechy, rajčata a slunečnicová semínka třeba povoleny jsou. No jo, přišlo mi to trochu směšné, především ale náročné a komplikované. Zároveň mě dojalo, že člověk snáší tolik omezení a komplikací, aby ušetřil rostliny a zvířata, a sklízí za to jen posměch zbytku světa. Světa, pro který je samozřejmostí, že jsou zvířata krutě týrána, světa, který považuje za pozoruhodné i dodržování minimálních standardů, jako je třeba něco tak samozřejmého, že husy také někdy smějí na čerstvý vzduch. Za tak výjimečné, že o tom natočí krátký polední magazín a zvířata prohlásí za děti štěstěny.

A co já? Snad kvůli své vlastní roztržitosti jsem tohle dosud nezvládla, nevlastním žádné takové na první pohled šťastné zvíře. Přitom mě vždycky široko daleko považovali za velkého přítele zvířat. Za Bulliho operace a jeho chemoterapie jsem bez jediného mrknutí oka vydala už několik měsíčních platů a na rodinných oslavách kolovala oblíbená historka, jak jsem jednou v první třídě s řevem a běsnící utekla z hodiny náboženství, protože mi moje třídní učitelka, paní Meyerová-Arndtová, řekla, že zvířata neprijdou do nebe. Když nesmějí do nebe, tak já prý tam taky nepůjdu, a půjdu s nimi tam, kam by šla i zvířata. Přesto bych si bez Jiminina zásahu znovu koupila svůj dříve tak oblíbený pokrm, jehož obsah během svého neradostného, pouhých pět týdnů trvajících života pravděpodobně nezahlédl jediný paprsek slunce.

Zkusila jsem si představit, jaké monstrum by ve mně viděl frutarián. A pak mi to došlo. Od té frutariánky z filmu *Notting Hill* se neliším svými stravovacími návyky, které se zakládají na jiných hodnotových představách. Ne, hlavním rozdílem mezi námi dvěma bylo, že frutariánka se morálně rozhodla a svěmu rozhodnutí přizpůsobila způsob stravování, kdežto já jsem za své skutky žádné účty neskládala. Bože, byla jsem skutečně jako Pinocchio – lačná, sobecká dřevěná loutka bez špetky svědomí. A vůbec jsem se nemohla vymlouvat, že bych byla špatně informovaná. Už během mého dětství v 70. letech běžely v televizi v nejsledovanějších časech společenskokritické dokumenty o zvířatech Horsta Sterna, „Sternova hodina“ nebo „Postřehy o drůbeži/dobytku/prasatech“. Od té doby jsem věděla, že slepice je běhavý pták, a nepatří do klece, telátko by nemělo zůstat opuštěné bez maminky v temné samotce a prasata by neměla být namačkaná jedno přes druhé na roštových podlahách. Když jsem v televizi nebo v časopisech viděla hororové záběry z velkovýkrmů, bylo mi zcela jasné, že se nejedná o zločiny kriminálníků a bezohledných sadistů, kteří by porušovali zákon na ochranu zvířat, ale o běžný postup řádných občanů, kteří v rámci přípustných norem zvyšují svůj zisk. Právě tím to bylo neúnosné: kru-

tost nebyla odsouzena jako krutost, ale děla se v mezích zákona. Myslím si, že tady měl nápravu zjednat stát. Z ankety časopisu *Brigitte* zveřejněné roku 1997 vyplývá, že 92,3 % spotřebitelů by bylo pro nekompromisní zákaz nepřírozených velkochovů hospodářských zvířat. Což ovšem většinu lidí neodrazuje od dalšího nakupování značného množství masa a uzenin pocházejících z těchto chovů. O odpovědi na tuto důležitou etickou otázku by však neměla rozhodovat právě naše peněženka. Vždyť kdo by měl chuť při každém nákupu potravin k obědu přemýšlet, jestli tím zrovna nepodporuje zločin. V civilizované zemi bychom se přece měli smět spolehnout, že výrobní podmínky byly zkontrolovány dřív, než maso doputovalo do supermarketu – stejně jako se víceméně bezmyšlenkovitě řídíme dopravními předpisy a neptáme se u každé dopravní značky zvlášť, jestli je eticky správné řídit se její instrukcí. Poměry ve velkovýkrmnách a na jatkách byly samozřejmě kontrolovány. Podle všeho jsem ale žila ve státě, jehož političtí představitelé tolerovali takový stupeň týrání zvířat, jaký byl pro mě nepřijatelný. Stát a já jsme prostě měly jinou představu o tom, co si k prasatům, kravám a slepicím smíme dovolit. Čím déle jsem o tom přemýšlela, tím více mě šokoval rozpor mezi tím, co jsem teď věděla, a tím, co jsem dosud kupovala. Co jsem to jen byla za naivku! Možná by to šlo tak, že bychom v silniční dopravě nerespektovali žádná pravidla a v zájmu zachování míru platili pokuty a řídili se pravidly, jejichž smysl a užitek nám přes naši marnou snahu uniká. Žádný stát na světě mě ovšem nemohl zbavit odpovědnosti, abych se sama rozhodovala, co je dobré a co je špatné. Existenci velkochovů umožnili lidé jako já, kteří věděli, co se dělo, kteří viděli ty hrůzy, avšak v podstatě je vidět nechtěli, a nerozvážně a ochotně pod vlivem sebeklamu dál nakupovali stejně jako dřív.

No dobrá. Stejně se blíží konec roku, což je správný okamžik pro nová předsevzetí. Od prvního ledna bych se mohla vzdát svých starých stravovacích návyků a jíst jen podle svého přesvědčení. Ale jaké je moje přesvědčení? Co pro mě vlastně znamená třeba řízek? Je symbolem kultury stravování a radosti ze života,

když je připraven z biozvířete? Ani s bioprasaty se nikdo nemazlil. Neměla jsem se ze zásady stát vegetariánkou už dávno? A co frutariáni – měla jsem je všechny do jednoho za kašpary nebo jsem si myslela, že jsou směšní, protože jsem nebyla s to dohlédnout dál než na okraj svého talíře a podle svých vyhraněných zvyklostí jsem poměřovala všechno kolem sebe? „Nikdy nikoho nesuď, dokud jsi aspoň jeden měsíc v kuse nechodil v jeho mokašinech,“ tak zní stará indiánská moudrost.

„... moudrost původních obyvatel Ameriky!“ opravila by mě Jiminy, kdyby tu se mnou byla. To je fuk, stejně to omílané přísloví bylo pravděpodobně dílem nějakého učitele němčiny z doby prvního roku jeho referendariátu. Každopádně mi najednou bylo jasné, co chci udělat – jednoduše všechny možné způsoby výživy vyzkoušet. Vždy po dobu jednoho měsíce si zkusím, jak se chodí v mokašinech biostrávníka, vegetariána, vegana a frutariána. Nebo raději hned dva měsíce. Trvá tři až šest týdnů, než se nový zvyk ukotví v mozku. Jistě, mohla bych si názory a argumenty vegetariánů, veganů a frutariánů prostudovat v knihách – ale jakou by to mělo cenu? Připadala bych si jako turista, který na tři hodiny seskočil na břeh z paluby zaoceánské výletní lodi a pak tvrdil, že poznal Thajsko. V zájmu hlubšího pochopení pro mě neobvyklé kultury vegetariánů, veganů a frutariánů se musím stát její součástí. Nejen se přiměřeně stravovat, ale také se s jejich životním postojem ztotožnit a veřejně jej obhajovat. Právě dvouměsíční etapy by měly stačit k mé proměně. Sama sobě se stanu pokusným králíkem a na konci tohoto pokusu se vybavena informacemi a s vědomím, že jsem se emocionálně vžila do každého způsobu stravování, budu moci rozhodnout, jak a co chci dál jíst. A abych to nevzdala na půli cesty, napíšu o tom knihu.

Hned dalšího dne vytáčím číslo svého nakladatele Wolfganga Hörnera. Má radost, že mě slyší. Pravděpodobně doufá, že jsem konečně začala psát román, na který mi už před rokem a půl vyplatil zálohu. Pokouším se mu vysvětlit, proč je tato kniha mnohem důležitější.

„Musím to napsat hned, nemůžu to odkládat.“

Wolfgang Hörner působí smířeně. Můj nápad se mu nezdá až tak špatný, ale taky mu úplně nerozumí.

„Tu biofázi by sis měla přesunout až na březen a na začátku nového roku nejdřív vypustit alkohol,“ navrhuje mi. Napadá mě, co asi může vědět o mé konzumaci alkoholu.

„Aha,“ povzdechnu si, „myslíš? A z jakého zvířete se podle tebe vyrábí alkohol? Z opilého slona alkofanta? Nebo snad z alky velké? A jsou při lisování dostatečně mučeny? Tady přece vůbec nejde o odříkání,“ dodávám. „Nechci si nuceně komplikovat život, chci se stát lepším člověkem. Kolik toho vychlastám, je moje věc.“

Ani můj obvodní lékař mě kupodivu napoprvé vůbec nepochopil. Jediným pohledem zhodnotil mou postavu a spustil, že správná výživa je prý jeho specializací.

„Jsem pevně přesvědčen o tom, že žádná dieta není univerzální, a nehodí se tudíž pro všechny. Pro každého jednotlivce musí být individuálně a přesně vyladěn a sestaven způsob výživy. Bohužel často podléháme pokušení a jíme věci, které nám škodí.“

Celou dobu mluví o „nás“, jako bychom my dva měli stejné problémy. Přitom on je majitelem perfektního, jistě velmi nákladně vypracovaného těla modela z reklamy na Cool Water, zatímco já takhle každopádně nevypadám. Při výběru potravin jsem ignorovala nejen potřeby ostatních živých tvorů, ale i své vlastní. Je dojemné, že je takhle dobře vyhlížející člověk ochoten porovnávat se s někým tak nedisciplinovaným, jako jsem já. Objasňuji doktoru Zeislerovi, že mi nejde ani tak o mé vlastní zdraví, jako spíš o zdraví drůbeže, prasat a krav. Nejde mi o hladinu cholesterolu ani o příští sezonu bikin, nýbrž o minimum slušnosti. Žádám ho jen o laskavost, aby mi přibližně každé dva měsíce udělal krevní testy a případně spustil alarm, kdybych v některé oblasti sklouzla ke kritickým hodnotám.

„Ve věku mezi čtyřiceti pěti a šedesáti pěti lety prochází člověk rozhodující etapou,“ varuje mě vážně doktor Zeisler. „Kdo

v této době nedbá o své tělo, nemůže po sedmdesátce počítat s kvalitním životem.“

Je mi naprosto jasné, že musím něco udělat. Už teď je ze mě v podstatě fyzická troska: trpím nadváhou, mám astma, chronický zánět achilovek na obou nohách a jsem strašně unavená, unavená, unavená. Tlačí mě však termín odevzdání scénáře, a pokud se průběžně nebudu cpát vysokokalorickými sacharidy a nebudu do sebe lít litry coly light, nemám šanci to zvládnout. Jednoduše mě nic nenapadá. Proto jsem se rozhodla, že svoji špatnou výživu zkusím důsledně napravit pomocí biopotravin. A za pár měsíců, nejpozději až se stanu frutariánkou, se možná některý z mých problémů sám od sebe vyřeší.

Je asi mým osudem, že mi mé altruistické úmysly nikdo nevymlouvá. Podle hesla: „Nevěř žádné vznešené pohnutce, pokud se ti k tomu nenaskýtá ještě nějaká reálná,“ mě i Jiminy podezřívá, že chci jen zhubnout.

„Vždyť bylo načase, konečně se taky začneš starat o své tělo. Dál už by to takhle nešlo.“

Pomohla mi provést inventuru v ledničce a ve spíži. Oblíbené kuřecí frikasé z Aldi, steaky z mletého masa od Igla, filé z lososa, mražená brokolice, mražený květák. Květák už tam leží půl roku. Do konce roku to všechno musíme sníst nebo rozdat. Od teď se nebude kupovat nic, co nemá značku bio.

Ze svého kreuzberského biosupermarketu mi už Jiminy přivezla biokoření, biocukr a biosůl. Není mi jasné, co si mám představit pod pojmem biosůl. „Copak všechnu sůl neškrábou ve stejné štole?“

„Je to původní čistá sůl,“ poučuje mě Jiminy, „do té se nepřidávají žádné prostředky proti hrudkovatění a podobné věci.“

Prostředky proti hrudkovatění a do soli? A já si vždycky myslela, že stačí dát do slánky pár zrníček rýže a funguje to. Jiminy přivezla mlýnek na sůl, který naplnila hrudkami soli. Na zkoušku jsem namlela trochu soli nad černou deskou sporáku. Zrníčka soli, která vypadla z mlýnku, jsou stále docela velká.

„Když nakupuješ v supermarketu, musíš se mít na pozoru a brát bezpodmínečně jen zboží označené biopečetí,“ říká Jiminy.

Mazaní velkochovatelé, kteří chtějí těžit z konjunktury bioobchodu a neposkytují odpovídající protislužby, prostě na fólii s kotletami nebo krutými steaky nalepí etiketu s nápisem „Maso z kontrolovaného chovu“. Což vůbec nic neznamena – protože každý chov zvířat je kontrolovaným chovem – má však zákazníkovi vsugerovat, že by mohlo jít o biomaso. Toto klamání zákazníků v rámci zákona dosáhlo časem takových rozměrů, že mnozí opravdoví bioproducenti na označení „kontrolovaný chov“ rezignovali, aby nebyli podezřelí z podvádění. Biopečeť naproti tomu zaručuje některé minimální standardy, například že drůbež musí mít výběh.

Dále mi Jiminy přivezla pleťový krém, který voní jako ten, co používala moje babička – Weleda Iris.

„Madonna používá tu samou značku,“ rozzáří se Jiminy.

„To s tím ale nesouvisí,“ dodávám pro jistotu. „Nejdříve chci změnit pouze svoji stravu. Nemusím přece hned začít nosit ekologické oblečení a používat biokrémy. Každopádně ne dřív, než se stanu vegankou.“

Když jsem druhý den ráno přišla na zahradu, ležela na trávniku Betty bez hlavy. Betty je, tedy vlastně byla sussexská slepice. Teď její hrdlo visí volně ve vzduchu a krev se pozvolna vsakuje do bílého peří. Po hlavě není široko daleko ani stopy. Ani po dalších dvou slepicích. Jednu z nich jsem nakonec našla u svého souseda. Krčila se na zemi se zmateným výrazem ve tváři a nechala se klovat sousedovými slepicemi. Druhá zůstala nezvěstná. Traumatizovanou slepici jsem zavřela do kurníku. Popadla jsem ještě teplé Bettyniny ostatky a pustila jsem se do škrubání. Až na chybějící hlavu a hluboké kousnutí do žeber se tělo zdá být zcela v pořádku. Betty je první slepicí, kterou škrubu, a jsem překvapená, jak rychle a lehce se mi to daří. Nakonec tam ale zůstávají tenká jemná pírká, která se ani při nejlepší vůli nedají chytit. Moje sousedka Beata našťestí ví, co s tím. Nalije na lopatku líc,

zapálí ho a opálí zbytek peří. Přitom celou dobu nadává, protože tu slepici hodlám sníst.

„To není dobrý nápad. Takové liščí kousnutí funguje jako očkování. Pokud byla ta liška nemocná, naočkovala bacily přímo do slepice. Ještě jí tlouklo srdce, takže se dostaly do celého těla.“

„Asi nemáš ponětí, co stojí biokuře téhle velikosti,“ říkám jí. Já sama to také nevím. V kuchyni Beata ufikla Betty krk, zkušeným hmatem jí strčila ruku do zadku a vytáhla hromadu ukrutně zapáchajících a výkaly a zrním přeplněných střev a vnitřností. Krátce propláchnout a Betty putuje do mrazáku.

Jiminy v tom postrádá špetku piety. Odporuju jí, že můžu být smutná a zároveň Betty sníst.

„Kdybych se zřítíla s letadlem v nepřístupné oblasti v Andách, patrně bych se také nezdráhala sníst své mrtvé spolucestující. Už by je to nebolelo. A Betty to taky nebolí.“

Kromě toho mám jedinečnou příležitost jíst maso, aniž bych tím byla zodpovědná za smrt zvířete.

Odpoledne mě Jiminy doprovodila do Fürstenwalde. Bulli musí na veterinární klinice podstoupit chemoterapii. Naštěstí není zrovna nejchytřejší. Ještě v čekárně má výbornou náladu, zatímco ostatní psi už koukají ztrápeně nebo se celí rozklepaní tisknou k nohám svých páníčků. Zato Bulli vběhne nedočkavě do ordinace, chce se mazlit se zvěrolékařem, a teprve když ho zvedneme na vyšetřovací stůl, dochází mu pomalu, co se asi bude dít. Doktor Lenzke mu vpíchne injekci do pravé přední nohy, zkouší to několikrát, ale krev se v injekci neobjevuje, žíly jsou po několik měsíců trvající chemoterapii úplně rozleptané. Na levé noze také. Zpocenýma rukama držím Bullimu hlavu. Obrovská buldočí lebka se zdá být stále menší a menší, rysy v obličejí se ztrácejí, Bulli chrčí a pysky mu visí dolů jako těžké závěsy. Teprve na zadní noze našel lékař žílu, do které může vpíchnout injekci.

Ve Fürstenwalde jsme s Jiminy podnikly první nákupy pro nadcházející bioměsíce. Bulli podřimuje na zadní sedačce. Právý bioobchod jsme nenašly, takže to zkusíme ve velkých super-

marketech. V Aldi mají bioproduktů málo, čaje, které už buďto mám (z bylinek v biokvalitě), nebo je v žádném případě nechci ochutnávat (ovocné z biovoce), půlené tmavé finské celozrnné housky, co se strčí do toustovače a pak chutnají docela přijatelně, několik druhů biojogurtů a biobanány, kořenovou biozeleninu, biorajčata, biosteaky a bionářez. Zásobení základními potravinami tu tedy není možné, spíš jen doplnění. V Rewe už to vypadá mnohem lépe. První biostánek je hned za vchodem, u ovoce a zeleniny, a nabízí moderním strávníkům základ každodenního stravování: pomeranče, jablka, banány, rajčata, cibuli, brambory. Kupodivu zde nalézáme i kokosový ořech. Tradičně vypěstované, tedy chemicky ošetřené ovoce je hned naproti, takže můžeme pohodlně srovnávat ceny. Například síťku biopomerančů můžete mít za 1,99 eur, ty s jedovatými slupkami stojí 1,79 eur. Proč jsem doteď kupovala vždycky jen ty otrávené? Protože jsem si chtěla koupit pomeranče a na štítku u chemicky ošetřeného ovoce bylo napsáno „pomeranče“. Biopomeranče, to znělo jako něco zvláštního, jako speciálně upravená strava pro hysterické ekologické aktivisty. A já si prostě chtěla jen koupit pomeranče. Kdyby na štítku u bioproduktů místo „biopomeranče“ stálo prostě „pomeranče“ a na štítku u tradičně pěstovaných plodů „pomeranče ošetřené pesticidy, fungicidy, herbicidy a insekticidy, tedy látkami, které se vši pravděpodobností vyvolávají rakovinu“, se vši pravděpodobností bych vzala na vědomí biopomeranče a koupila bych je bez ohledu na cenu. A kdyby u východu ze supermarketu stál člověk a vřelým hlasem mi našeptával: „Hej, no ty! Pšt! Obávám se, že sis koupila drahé pomeranče. To jsi předpokládám neměla v úmyslu. Pojď sem, vrátím ti 20 centů, když ti na jejich slupky budu smět nastříkat vrstvu orthofenylfenolu, thiabendazolu a imazalilu. Sice asi vyvolávají rakovinu, ale ještě to není stoprocentně prokázáno,“ s díky bych odmítla.

Jen pár kroků za stánkem se zeleninou je regál o šířce pěti metrů a výšce dvou metrů, kde najdeme většinu bioproduktů řetězce Rewe. Dva různé druhy čokolády, šest druhů těstovin, rýži, jáhly, koření, několik druhů konzerv, mouku a cukr. Tak

trochu jako u maminky. Tak, tady to je a basta. A jestli ti to nechutná, můžeš jít jinam. Na druhou stranu zase nemusím bloudit kilometry dlouhých uliček a rozhodovat se mezi šedesáti druhy marmelády a dvanácti značkami másla. Snad jen výběr biomüsli je nepříjemně velký. Vyřídím svůj bionákup za patnáct minut a mám hromadu potravin, které jsem ještě v životě nejedla. Paprikovou pomazánku, skleničku červenošedých rybízovo-jablečných povidel a tabulku čokolády v neatraktivním černém obalu. V chladicím boxu jsem ještě objevila čtyři druhy hotových jídel v biokvalitě, tři jsou s nudlemi. Beru je všechny. Dlouhé hodiny trvající příprava pokrmů je leda pro povaleče a masochistické ženy v domácnosti. Všechna hotová jídla jsou za 2,99 eur. Podobné výrobky bez ekologického certifikátu jsou v nabídce za 2,49 eur. Ze všech bioproduktů je asi nejdražší olivový olej, stojí víc než pět eur. Sečteno a podtrženo: zaplatila jsem asi o dvacet procent víc, než kdybych si koupila mizerné a nefér získané zboží, postříkané pesticidy a vyrobené s pomocí mučidel pro zvířata.

Když jsme se s Jiminy vrátily autem domů, byla už tma. Uprostřed ulice, v kuželu světla z pouliční lampy, stála liška. Zavětrila směrem ke kurníku, kde spala poslední žijící slepice, a ještě si nás nevšimla. Vypnula jsem světla, vyhodila rychlost a auto se pomalu sunulo směrem k ní. „Co chceš dělat?“ zeptala se Jiminy. „Ta za to přece nemůže. To je přece příroda.“

„Nikdo nebude beztrestně ubližovat mým slepicím,“ odpověděla jsem přísně.

Zařadila jsem jedničku a na plný plyn jsem se řítila na lišku. Jiminy si zakryla oči. Liška ležérně odběhla přes mou zahradu pryč. Jiminy si oddychla.

Když jsem vybalila pomeranče, zjistila jsem, že jeden je pomačkaný. Producenti pomerančů nestříkají své plody orthofenylfenolem, thiabendazolem a imazalilem jen tak pro zábavu. Ochutnala jsem jeden nerozbedřelý. Sice není tak nablýskaný jako je-

dovaté pomeranče, chutná ale přinejmenším stejně dobře. Jestli chutná líp... – hm, těžko říct.

Během následujících dnů dorazila hromada balíků. V internetovém antikvariátu ZVAB jsem si objednala knihy o biovýživě a vegetariánství. Také dvě odborné publikace o veganském stravování. Pouze u hesla „frutariánství“ vyhledavač nic nenašel. Ani když jsem zadala „fruktarián“, „fruitarián“ nebo „frugan“. Tenhle způsob výživy působí velmi neoblíbeně a těch několik málo frutariánů žije zřejmě tak izolovaně a odlehle, že ani neexistuje jednotné všeobecně platné pojmenování. U hesla „kaniibalismus“ je například hned 309 odkazů. Očividně si lidé raději pohrávají s myšlenkou, jak by svůj jídelníček rozšířili, než aby jej omezovali.

KAPITOLA 2

LEDEN – VŠECHNO JEN BIO

„Mnohé věci mi přinášejí bolest,
těch ostatních je mi líto.“
(Georg Christoph Lichtenberg)

Předsevzetí: tento měsíc budu jíst výhradně potraviny se zelenou šestitihrannou pečetí, kterou se označují biovýrobky, nebo takové potraviny, u nichž je mi známo, za jakých podmínek byly vyprodukovány (brambory a kořenovou zeleninu, které můj soused Zappi v mé přítomnosti vykopal z úrodné černozemě, domácí marmeládu sousedky Beaty a vajíčka od našeho starosty). Výjimka: pokud mě někdo někam pozve nebo půjdu do restaurace, smím si dát i něco bez bioznačky, v žádném případě však maso nebo rybu.

„Jinak by mě už nikdy nikdo nemohl nikam pozvat a mně jde přeci hlavně o zvířata.“

Pozvala jsem Jiminy na snídani připravenou podle zásad férového obchodu a tolerantní k životnímu prostředí: žitné housky s máslem, sýrem a marmeládou a s paprikovou pomazánkou. K tomu čaj a vajíčka. Jiminy, která se ke mně závějemí a ledem musela probojovat veřejnou hromadnou dopravou, přivezla ze svého kreuzberského biosupermarketu ještě alfalfa výhonky, rajčata a lednové vydání časopisu *Schrot & Korn* (Šrot a zrní), lékařenského zpravodaje z bioobchodu. Hned na první stránce uváděl můj poradce pro dobré zažívání seznam argumentů, proč kupovat bioprodukty. Jiminy se jala předčítat:

„Protože

- nemám chuť polykat s jídlem i chemii,
- bio chrání dělníky pracující na plantážích před pesticidy a dalšími jedy,
- bio říká jasné NE genetickému inženýrství,
- bio zaručuje větší ohleduplnost ke zvířatům při jejich chovu,
- bio chrání podnebí,
- bio zamezuje erozi půdy a ztrátě její úrodnosti,
- bio chrání zásoby podzemní vody před znečištěním pesticidy a dusičnany,
- mám z toho jednoduše dobrý pocit.“

„Mám z toho jednoduše dobrý pocit? Co je to za hloupý argument? A co má proboha znamenat ‚větší ohleduplnost ke zvířatům při jejich chovu‘? Žila jsem v domnění, že zvířata jsou chována vždy ohleduplně, na to je snad zákon.“

Jiminy pokrčila rameny. Zajímavý je i fakt, že šéfredaktorka Barbara Gruberová ve svém úvodníku čtenářům bez obalu přiznává, že vědecky vůbec není dokázáno, zda jsou biopotraviny skutečně zdravější. Z toho jsem samozřejmě doteď vycházela. Copak není logické, že to, v čem se nenacházejí žádné zbytky pesticidů, je zdravější než něco, co pozůstatky pesticidů obsahuje? Kromě toho ze všech svých nových knih o biovýživě vím, že všichni pokusně testovaní králíci, myši, krysy a kuřata jednoznačně upřednostňovali biokrmivo před běžně vyráběným krmivem. Ze mě a Jiminy se teď rovněž stávají pokusní králíci: papriková pomazánka, ta zeleninová břečka, která se má namazat na chleba, chutná nudně a slizce. Jiminy navrhuje vyzkoušet pomazánky z rajčat – všechny pomazánky s rajčatovým základem by měly chutnat docela dobře. Tak jo. Ty můžu vyzkoušet později, až budu vegetariánka. A zatímco rozpečené žitné housičky si pochvalujeme, rajčata nás opět hořce zklamou. Biorajčata mají údajně chutnat velmi intenzivně, ovšem ta naše mají příchut' mokrého koberce. Žádný rozdíl ve srovnání s těmi z obyčejného supermarketu.

Zpod stolu se ozývá žalostné mňoukání. Freddy, přestárlý šedý kartouzský kocour, se marně snaží osvobodit ze sevření mohutného Bulliho. Bulli drží Freddyho pevně packou u země a vylizuje tomu ubohému tvorovi ucho. Jiminy chce, abych zasáhla.

„To musí Freddy zvládnout sám,“ říkám jí, „vždyť je teď koneckonců v teple a v suchu.“

Nikdy jsem kočky nechtěla. Zaprvé mám alergii na kočičí srst, zadruhé je považuji za sadistické zabijáky, kteří mučí malá zvířátka k smrti. Ale když jsem se před půl rokem nastěhovala do tohoto domu, bydleli už na zahradě dva kocouři, Simbo a Freddy. Soused je tu nechal, když začal žít se svou novou přítelkyní v novém bytě nový život, ve kterém už pro dva staré kocoury nezbylo místo. A někdo je nakonec musel nakrmit. A podrbat. Oba tak moc prahli po lidské pozornosti, že začali slintat, jen co jste je zvedli na ruku. Když pak po Vánocích napadly přívaly sněhu, pustila jsem ty tuláky do domu. Simbo, tygrovaný kocour s lesklou srstí a skvělým sebevědomím, se zkušenostmi polního, lesního i lučního tuláka, by tu zimu pravděpodobně přežil. Ale o Freddyho, neustále pelichajícího starého kartuziána bez ocasu a s chatrným zrakem, který sídlil na balíku slámy v otevřené kůlně, jsem si vážně dělala starosti. Mnozí militantní ochránci zvířat zastávají názor, že zvířata patří zásadně jen do přirozeného životního prostoru. Obávám se, že nemají nejmenší představu, jak je život ve volném životním prostředí vysilující. Střecha nad hlavou nejenže zlepšuje kvalitu života, ale rovněž podstatně prodlužuje jeho průměrnou délku. Zvířata, která nejsou chována pro plánovanou porážku, se dožívají mnohem vyššího věku než jejich divoce žijící příbuzní, a to nejen proto, že jsou chráněna před přirozenými nepřáteli, ale protože mají i lepší přísun potravy, netrápí je paraziti, je jim poskytována veterinární péče, nejsou stresována bojem o teritorium a strachem ze smrti ani je nesužuje úmorná zima. Pro člověka to ostatně platí taky. Člověk s vlastním přístřeším se dožívá podstatně vyššího věku než 47 let, což je v naší společnosti průměrně dosažený věk lidí bez vlastního domova. Když tedy byli Simbo a Freddy postaveni

před volbu mezi nekonečnou svobodou braniborských lesů a luk a stísněným a přetopeným životem uvnitř domu, rozhodli se bez váhání pro kočičí záchod a gauč. První týden téměř nepřetržitě spali. A přestože by kdykoliv mohli ven, neústupně se doteď zdráhají být jen vystrčit tlapku do sněhu. Bulliho samozřejmě rozmnožení smečky nadchlo a zahrnuje oba kocoury nežádanými důkazy lásky.

Sahám po ostružinové marmeládě, kterou jsem dostala od sousedky.

„Pochybuju, že ji Beata vařila s biocukrem,“ komentuje Jiminy.

„No a?“

„Říkalas přece, že od teď chceš jíst už jen bio.“

Tak to jsem přesně čekala. Sotva se začnu trochu snažit, už někde zpoza rohu vyskočí nějaký požírač müsli a začne vykřikovat: „To nestačí! No to sis moc dobře nepromyslela. To zvládnou jen já, já, já, jen já budu dobrým člověkem. Zato ty zůstaneš navždy nepolepšitelné čuně.“

Kontruju neprůstřednou klimatickou bilanci téhle marmelády. „Beatiny ostružiny jsou pohnojené hnojem mé muly a ten hnůj si Beata vlastnoručně odvezla na trakaři. Bobule otrhala na zahradě a pravděpodobně bez jakékoliv spotřeby benzínu odnesla do kuchyně, kde je zavařila, touhle porcí pak naplnila vymytou a použitou sklenici od hořčice a hotový výrobek mi podala přes plot. Chceš mi vážně tvrdit, že by pro životní prostředí bylo lepší, kdybych si biomarmeládu nechala dovézt z Číny jen proto, že tam používají ten správný cukr?“

Jiminy připouští, že Beatiny marmelády by výjimečně na milost vzít mohla, a já proto navrhuji, že budu v příští sezoně Beatinu výrobu marmelád sponzorovat želírovacím cukrem v biokvalitě.

„Stejně kromě mě neexistuje v Německu jediný člověk, který by kupoval výhradně biovýrobky.“

„To se tedy pleteš,“ odpovídá Jiminy. „Matky. Jakmile se ženám narodí děti, začnou znenadání nakupovat všechno v biokvalitě. Nebo když někdo onemocní rakovinou. Zním dva muže, kteří po zjištění rakoviny komplet změnili svoji výživu na bio.“

Aha. Takže průměrného zákazníka možná ani tak nezajímá změna klimatu a eroze půdy, ale jde mu spíš o dodnes neprokázaná zdravotní hlediska. To vysvětluje, proč obchod s bioprodukty v posledních letech zaznamenává dvojciferné přírůstky. Z hlediska morálky je konzumace biopotravin ideální. Jídlo má být zdravé a chutnat zase jako dřív.

Jelikož žiju 70 kilometrů za Berlínem a po Vánocích napadla taková spousta sněhu, že se nikomu nechtělo dobrovolně podnikat žádné delší cesty, vyražela jsem až dosud za nákupem biopotravin jen do supermarketů v blízkém okolí. Byly mnohem lepší, než jsem si troufala pomyslet. Biobanány, pomeranče, rajčata a brambory byly k dostání všude. Kromě toho měli úplně všude biosalám. Chleba se salámem musí být ohromně oblíbenou pochoutkou, i jedlíci salámu jsou lapeni do sítí biovýrobců. Jiminy samozřejmě začíná reptat. Jí tohle všechno totiž nestačí. Kromě toho byl supermarket Plus, do kterého jsme vkládaly určité naděje, právě pohlcen jiným koncernem a od začátku nového roku náhle nese jméno „Netto“. Jedním z prvních úředních rozhodnutí nového vedení bylo, že z mrazicích boxů odstranili biosekanou. To bylo hořké zjištění především pro Jiminy. Je totiž karbanátkovou vegetariánkou – 361 dní v roce nejí vůbec maso, ale ze sekané à la maminka se jí podlamují kolena. Právě z toho důvodu budeme teď Netto bojkotovat. V Lidlu mají jen docela málo bioproduktů a pár z fair trade. Spravedlivé odměňování pracujících je jistě potěšující, jako minimální etický požadavek pro mě ale nedostačující. V obřím diskontu Kaufland to už vypadá líp. Na rozdíl od Rewe a Edeky tu bioznačky nejsou koncentrovány do jednoho regálu, ale roztroušeny po celé hektarové prodejní ploše. Odešvad, kde se nacházejí biopotraviny, trčí do prostoru jako malé dopravní značky papírové cedulky s biopečetí a navigují zoufalce, přetížené nepřehledným oceánem nabídek, ke správnému místu. V prvním momentě si člověk pomyslí: „Těch cedulek je tolik! Tady snad mají všechno, po čem jen biosrdce zatouží.“ Ale jakmile se přiblížíte k jakémukoliv z biopraporků, s železnou pravidelností zjistíte, že označuje nejméně atraktivní

výrobek na celém regále. Buď se jedná o základní potraviny jako mouka, rýže nebo těstoviny, případně o pochybný požitek typu nakládaných sójových výhonků. A větší množství biocedulek u slaných pochoutek ještě vůbec neznámá, že tu najdete byt jen jediný pytlík s biochipsy. Místo toho tu objevíte hned dvě varianty odporých slaných preclíků, které se mi hnusily už jako dítěti, a sezamové kreky, které vypadají jako roztlučený knäckerbrot. No výborně. Přínejmenším tu však mají bio krutí stehna a biomarcipán, a konečně najdu v Kauflandu i bio pomerančovou šťávu. (V Rewe totiž asi všichni zastávají názor, že všichni biokonzumenti pijí šťávu toliko jablečnou, zeleninovou a rajčatovou.) Biocolu jsem samozřejmě nevypátrala ani tady, ani v žádném jiném supermarketu.

„V Berlíně, v Bio Company, ji mají určitě,“ láká mě Jiminy.

Slíbila jsem jí totiž, že biocolu aspoň vyzkouším, než se opět vrátím ke svému oblíbenému nápoji Coca-Cola light. Popravdě řečeno, nedávám tomuhle experimentu moc šancí a doufám, že colu light budu moct pít i během své biofáze. Aspoň jsem s tím doteď počítala. Domnívám se, že Coca-Cola je svým složením stejně samá chemie. Tou jedinou přírodní látkou v ní je cukr, a právě ten je v light verzi nahrazen chemií, takže otázka biokvality je zde zcela bezpředmětná. Nebo se snad někde vyskytují biologicko-dynamicky vyráběné chemikálie?

„Cola light je pití pro tlustochy,“ rýpne si Jiminy.

„Tak to jsi na omylu,“ odporuju jí, „Coca-Cola light je oblíbeným nápojem úchvatně vyhlížejících stavebních dělníků, co všude kolem pobíhají svlečení do půl těla, musíš se zase někdy podívat na reklamy.“

Zpod stolu se ozvalo hlasité zasyčení. Freddy se oběma předními tlapami zabořil do Bulliho bujněho čenichu, cloumá jím do všech stran a Bulli stříhá nedobrovolné grimasy jak v pekingské opeře. Pokouší se zaštekát, vydává však ze sebe jen pár dýchavičných hrdelních zvuků, jelikož už nemá hlasivky. Z jakéhosi nepochopitelného důvodu způsobují rakovinové buňky v jeho těle otoky dýchacích cest. Pohyb, hraní a venčení mu teď muse-

jí být dávkovány už pouze homeopaticky. Při poslední operaci, jeho třetí během minulých pěti měsíců, mu z krku vyřízli úplně všechno, co by mohlo stát v cestě jeho již tak omezenému přísunu vzduchu – tedy i hlasivky. Freddy si k sobě pomocí drápků přitahuje Bulliho pysky a Bulli to chápe jako výzvu, že má Fred-dymu vyčistit i druhé ucho.

Dnes pojedeme s Jiminy do Berlína nakoupit do Bio Company. Stejně jako v konvenční potravinářské branži i ve sféře bioobchodování vypudily již dávno řetězce supermarketů většinu malých obchůdků a fair trade ostrůvků někam za roh a na biovýživě již dávno neulpívá pochybná pověst ekologického dusna a podomácku uštrikovaných svetrů. Zákazníky jsou převážně elegantní, ekonomicky zajištění mladí lidé v dobré tělesné kondici. Tak jsem se to alespoň dočetla ve svých knihách o biovýživě. Je docela možné, že to tak někde jinde je, v kreuzberské Bio Company každopádně stále na nástěnce visí nabídky šamanských workshopů a zákazníci naštěstí vypadají pořád jako Kreuzberčané – elegantní, ale tak nějak alternativně. V tomhle počasí stejně všichni nosí tlusté vlněné šály a čepice připomínající kaktusy. Popadla jsem nákupní vozík. Je to ten normální velký zamřížovaný vozík, které měli dříve všude, než byly v tradičních diskontech nahrazeny supervelkými nákupními tanky z vyztužené umělé hmoty s nosností několika tun brutto a s extra širokými držadly přizpůsobenými vypaseným prstům dvousetkilových zákazníků. Nabídka ve světlem prozářené Bio Company o rozloze 500 metrů čtverečních působí přehledně a kultivovaně. Co v dobře roztríděných regálech není, to inteligentní a disciplinovaný zákazník nepotřebuje. Jiminy mě přemlouvá, abych si u pultu s pečivem koupila dva brownies s vlašskými ořechy – 1,85 eur za kus není zrovna zadarmo. Samozřejmě – Jiminy vyžaduje, abych je okamžitě vyzkoušela – jsou to opravdu neuvěřitelně dobré brownies, jednoduše fantastické, je to druh brownies, podle jejichž výskytu by si člověk vybíral cíl své dovolené. Stejně tak velmi, ale velmi chutné jsou podle Jiminina ujišťování i man-